

Oversigt

over

de puniske Gudebilleder.

Af

Dr. L. Müller.

Med xylograverede Afbildninger.

Det er os bekendt, at den Gudsdyrkelse, der i Oldtiden var den herskende i det nordlige Afrika fra den store Syrte til det atlantiske Hav, var den, som udvandrede Phœniciere havde medbragt til de Colonier, de grundede paa Kysten. Vi kunne fremdeles af vort Kiendskab til den religiøse Cultus i det asiatiske Moderland slutte os til, hvilke de enkelte Guddomme vare, som fornemmelig bleve dyrkede i det puniske Afrika, og det fattes heller ikke paa bestemte Beretninger desangaaende hos de gamle Forfattere. Men anderledes forholder det sig med Hensyn til disse Guders Billeder. Der findes intet eller meget lidet meddeelt i Skrifterne fra Oldtiden, som kan give os en Forestilling om, hvorledes Guderne bleve afbildede i den puniske Cultus.

Det er ogsaa kun et ringe Udbytte, vi her faae af de Steen-Sculpturer, der ere opdagede i Afrika. Der forefindes vel paa disse forskellige Fremstillinger af Guddomme. Man træffer saaledes ofte paa karthagiske og numidiske Votiv- eller Grav-Stene¹⁾ Figuren eller , som synes at være en Kegle med Hoved og Arme eller et Symbol, dannet af Overdelen af en menneskelig Figur²⁾, og nærmer sig til de koniske Stene, der dyrkedes i de asiatiske Lande, især i en ældre Periode; da Stenene ifølge Indskriften i Almindelighed ere helligede til Tanit (Astarte) og Baal Chamman, er Figuren formodentlig et Symbol for disse Guddomme, navnlig for Baal.³⁾ Paa een af de nævnte Gravstene er udhugget et Ansigt i Midten af tre Menneskebeen⁴⁾, som rimelig betegner Baal som Aarets eller Solens tre-

1) Gesenius Monumenta phœn. Tab. 16, 17, 23, 24 og 45 (47). Bourgade Toison d'or II Carth. A, B, 9 tunis. Beulé Fouilles de Carthage, pl. V, 7. Davis Carthage and her remains pl. ad p. 258. Archæologia britannica XXXVIII p. 209 og 220. Judas Dix-neuf inscr. num.-puniques pl. 11. En lignende Figur forekommer ogsaa paa Mynter fra de phœniciske Øer i Middelhavet, fra Karthago og fra Numidien.

2) Armene ende undertiden i Frugter eller Grene; see a. St. hos Gesenius (Tab. 23), Bourgade og Judas. Ligheden med en Menneskefigur er iøinefaldende a. St. hos Judas.

3) Jvfr Gesenius Monumenta p. 174 og 299, og Ersch und Gruber Allg. Encyclopädie 21 Th. Carthago S. 97-99; Creuzer Symbolik Neue Ausg. II S. 505 Nr 16 og 19; Ugdulena Monete punico-sicule p. 45-46; Archæologia brit. XXXVIII p. 219-220. Denne Figur er bleven anderledes forklaret af Eckhel i Doctrina num. vet. I p. 267, af Raoul-Rochette i Acad. d. inscr. T. XVI p. 292 note 1 og p. 325-326, og af Judas i Revue archéol. fr. XV. I (1858), p. 135-136 og i Dix-neuf inscr. num.-pun. (1861) p. 67 f.

4) Gesenius Monumenta Tab. 23.

foldige Gud⁵⁾. Paa en anden Gravsteen, med den samme Guds Navn, sees et Ansigt omgivet af Straaler og en menneskelig Skikkelse, der holder et Træ eller en Plante i hver af de udstrakte Arme; ogsaa her er da formodentlig Solguden Baal fremstilt, som den, hvem Jordens Frugtbarhed skyldtes.⁶⁾ Man træffer ogsaa paa puniske Stene Menneskefigurer med oprakte Arme, holdende en Green eller en Cirkel (Krans) i Haanden, der synes at forestille Guddomme.⁷⁾ Endelig har man i Scherschel (Cæsarea i Mauritanien) fundet en til arkitektonisk Decoration anvendt Steen-Figur, som er dvergagtig, uden Arme eller med en svag Antydning af saadanne, og har et Slags Casque paa Hovedet, en Figur, som man har anseet for Kabiren Esmun.⁸⁾ Men disse Fremstillinger ere dels ikkun Symboler, dels yderlig raae og ufuldstændige; vi kunne ikke ved dem komme til nogen Kundskab om, hvorledes Tempelbillederne have seet ud, eller hvorledes disse have været behandlede af de afrikanske Kunstnere. Smaa Figurer af Bronze, der kunne have forestilt Guddomme, af hvilke man paa Sardinien har fundet saa mange tilhørende den phœniciske Periode, haves ikke fra det puniske Afrika. Paa skaarne Stene træffer man kun een Fremstilling af en Guddom, der kan henføres til Afrika, og denne er fra en sildig Tid og kan ikke egentlig ansees for punisk.⁹⁾

Det er til de i Afrika prægede Mynter, at vi henvises for at lære de puniske Gudebilleder at kiende. Denne Kilde har hidtil kun været lidet benyttet. De nyere Mythologer have af Mynterne kun fremdraget 3 Forestillinger, nemlig det axebekrandsede Gudindehoved paa Karthagos Mynter, den paa Løven ridende Gudinde paa senere romerske Keisermynter og Bukken med Fiskekrop paa de syrtiske Stæders Mynter; de to første Billeder har man anseet for Astartes¹⁰⁾, det sidste har Movers taget for den liby-phœniciske Poseidons¹¹⁾; men der er neppe nogen af disse Forklaringer, der kan ansees for rigtig, som nedenfor vil blive viist. De Numismatikere, der have underkastet Afrikas antike Mynter en nærmere Undersøgelse, have meest haft Opmærksomheden henvendt paa deres Classification og For-

5) Jvfr. Movers Phönizier I S. 189.

6) Gesenius Monumenta Tab. 21.

7) Revue archéol. fr. VI p. 15 og pl. 110; XV, 1, pl. 334. Annali dell' inst. arch. di Roma XIX tav. d'agg. I p. 201.

8) Maury i Revue archéol. fr. III (1847) p. 763 følg. Denne Figur kan ogsaa forestille Phtah; see nedenfor under XI.

9) See nedenfor under Nr 49-50. Davis har antaget, at et qvindeligt Brystbillede i Mosaik, anbragt i Medaillon i et Gulv, der nyligt under hans Ledelse er udgravet i Karthagos Ruiner, forestiller Dido eller Anna, der dyrkedes som Gudinder i Karthago; see Carthage and her remains p. 194. Men dette Mosaikgulv er rimeligviis fra det romerske Karthago, og de 4 i samme indlagte Medailloner, til hvilke den anførte hører, synes at have fremstilt de 4 Aarstider, som Franks har viist i Archæologia brit. XXXVIII p. 231.

10) See nedenfor under Nr 43-46 og 49-50.

11) See nedenfor under Nr 15-17.

tolkningen af de puniske Indskrifter; de have i Almindelighed betragtet som græske og romerske de Gudebilleder, der ligne disse, og have sielden omhandlet de paa Mynterne fremstille Guddomme.¹²⁾

De af Afrikas Mynter, paa hvilke puniske Guddomme ere afbildede, udgiøre ikke mange forskellige; de ere for største Delen sieldne, og endeel af dem have ikke været udgivne eller ikke rigtigt udgivne. I det danske Myntcabinet forefindes ikke alene et betydeligt Antal herhen hørende Mynter, men desuden Afstøbninger af Afrikas antike Mynter fra næsten alle Samlinger i Udlandet af nogen Betydenhed; der haves saaledes her et rigere Materiale end noget andet Sted til en Undersøgelse som den foreliggende.

De Mynter, som her komme i Betragtning, lade sig henføre til 3 Afdelinger. 1. Karthagos Mynter, som række fra det 4de Aarh. til Stadens Undergang 146. 2. De numidiske og mauritaniske Kongers Mynter, fra Massinissa, i Begyndelsen af det 2^{det} Aarh., til Ptolemæus, der regerede til Aar 40 eft. Chr. 3. Mynter prægede af Stæder i Landene ligefra den store Syrte til det atlantiske Hav; de ere fra Perioden efter Karthagos Fald og overskride ikke, med enkelte Undtagelser, August's Regering. Disse Mynter omfatte saaledes hele det af Phœnicierne cultiverede Nordafrika. De ere vel tildeels fra en temmelig sildig Tid, men vise os formodentlig dog endeel Gudebilleder, der tilhøre en tidligere Periode; thi det tør vel antages, at de Fremstillinger af Guderne, der valgtes til Myntpræget, især have været laante fra Tempelbilleder, der vare Gienstande for den offentlige Cultus, og saadanne Billeder vare ofte af høj Ælde. De nedenfor afbildede Mynter ere af Kobber, med Undtagelse af N° 43, der er af Guld, og N° 6, 45, 48 og 49, som ere af Sølv.

Man vil i det følgende see, at medens endeel af de paa Mynterne fremstille Guddomme ved deres Attributer, deres Beklædning eller deres Charakter, skille sig fra de andre gamle Folks Gudebilleder, er der af dem, som her ere opførte blandt de puniske, andre, der meer eller mindre ligne de græske og romerske. Det var naturligt, at der maatte finde en saadan Lighed Sted. Phœnicierne havde først af Grækerne lært at give deres Guddomme en reent menneskelig Skikkelse. I en ældre Periode bleve hos Phœnicierne, ligesom hos andre Folk paa et lavere Culturtrin, Guderne fremstille ved Symboler eller Fetischer, i og ved hvilke man tænkte sig det guddommelige Væsen virkende; de bestode i Søiler af Træ og Steen (Bætyler), undertiden i Meteorstene, meest i Stene af konisk Form; nogle Steder havde de Skikkelse af Dyr eller Former sammensatte af Menneske og Dyr. Phœnicierne levede i forskellige Lande sammen med Grækerne, hos hvilke efterhaanden et høiere aandeligt Liv og en ædlere Kunst udviklede sig; de græske Gudebilleder maatte nødvendigst faae Indflydelse paa Fremstillingen af de phœniciske, og menneskelige

12) See nedenfor Anm. 20, 24 og 56-58.

Figurer kom saaledes efterhaanden til at afløse de symbolske. Det fulgte naturligt hermed, at Former, Stilling, Dragt og Attributer optoges fra de græske Gudefigurer, og at navnlig de af de phœniciske Guddomme, til hvilke der fandtes tilsvarende i den græske Cultus, netop de samme, som i en ældre Periode vare bragte fra Phœnicien til Grækenland og der vare udviklede og forædlede, bleve fremstillede paa samme Maade som de græske, saa meget mere som de til de græske Guddomme knyttede Begreber og Myther for en Deel vare blevne overførte paa de beslægtede phœniciske. Phœnicien blev fornemmelig helleniseret i den macedoniske Periode. Vi see saaledes, at paa de Mynter, der ere prægede af de gamle Stæder i Phœnicien under Seleuciderne og derpaa under Romerne, de fleste Guddomme meer eller mindre nærme sig til de græske. Det maatte gaae i Afrika som i Phœnicien, med Hensyn til Dannelsen af Gudebillederne; de phœniciske Colonier i Vesten stode i vedvarende Forbindelse med Moderlandet, og da Karthago var bleven Herre over en Deel af Sicilien, kom den her blomstrende græske Kunst til at øve stor Indflydelse paa den karthagiske og udbredte sig igiennem Karthago over det øvrige Nordafrika. De gamle Forfattere betegne i Almindelighed de phœniciske og puniske Guddomme med de beslægtede græske og romerske Guddommes Navne; den Omstændighed, at hine ofte bleve afbildede som disse, har vistnok været en medvirkende Grund dertil. Der kunde imidlertid opkastes det Spørgsmaal, om ikke de Gudebilleder paa de afrikanske Mynter, der ligne Grækernes og Romernes, virkelig forestille disse Folks nationale, i den afrikanske Cultus optagne Guder, og om ikke saadanne Mynttyper burde udelukkes fra nærværende Undersøgelse; man finder ogsaa fremmede Guder afbildede paa de afrikanske Mynter (see nedenfor Side 48); disse Mynter tilhøre næsten alle den Periode, da det puniske Afrika var afhængigt af Rom; nogle af dem have latinske Indskrifter og bære den romerske Keisers Hoved eller Navn. Hertil er følgende at bemærke. De Mynter, paa hvilke disse Fremstillinger findes, ere ikke udgaaede fra de romerske Magthavere, men prægede af Landenes indfødte Fyrster og af de gamle puniske Stæder. I Numidien og Mauritanien vedbleve Kongerne efter Karthagos Fald at være selvstændige Regenter, der stode i Forhold til Rom som Bundsforvandre, ikke som underkastede Fyrster, og de Stæder, som under disses Regering sloge Mynt, vare sandsynligviis autonome. I den romerske Provinds Afrika vare ligeledes de Stæder, fra hvilke Mynterne hidrøre, *freie* α : de regerede sig selv efter deres egne gamle Love og Institutioner, uden at den romerske Statholder havde Ret til at gribe ind i samme. Det tør da antages, at det fortrinsviis er de nationale Guder, der have afgivet Billederne til Myntpræget. De Mynter, som her komme til Anvendelse, have næsten alle puniske Indskrifter. Men ogsaa paa de Mynter, der have latinske Indskrifter, lade Guderne sig overhovedet betragte paa samme Maade; thi de ere enten prægede i de samme Stæder som de med punisk Skrift, eller i Stæder, som under Roms Herrødømme vare i Besiddelse af de samme Rettigheder, og hvor den phœniciske Cultus, som tildeels de fremstillede Billeders eiendom-

melige Beskaffenhed viser ¹³⁾, maa have været den herskende. Dersom man vilde ansee for græske og romerske alle de Gudebilleder, som ligne de græske og romerske i Udseende, maatte man antage, at flere af de vigtigste phœniciske Guddomme, som vides fortrinsviis at have været dyrkede i Afrika, ikke havde været optagne i Myntpræget.

Det er Hensigten i det Følgende at yde et Bidrag til Kunst-Archæologien ved at give en Oversigt over de Billeder af puniske Guddomme, der forefindes paa Afrikas Mynter. Hvad disse Guddomme selv angaaer; vil deres Betydning i den phœniciske Religion ikkun blive kortelig angivet; det Nærmere maa søges i de Skrifter, i hvilke den phœniciske Mythologi er behandlet, navnlig i Movers's grundige og udførlige Værk. Det, der foreligger, er at godtgjøre, at de paa Mynterne afbildede Hoveder og Figurer betegne de Guddomme, de her tillægges ¹⁴⁾, og, forsaavidt de have Udseende af græsk-romerske, at vise, at der i den phœniciske Religion forefandtes tilsvarende Guddomme, og at disse bleve dyrkede i Afrika. Til Slutning skal der tilføies nogle Bemærkninger til Charakteristiken af de puniske Gudebilleder i Almindelighed. ¹⁵⁾

I. BAAL-SAMIM, BAAL-CHAMMAN.

Baal, Phœniciernes høieste Gud, der i den religiøse Grundidee var den evige over Verden staaende Guddom, blev opfattet meget forskielligt og dyrket under mange Tilnavne. Som Baal-Samim, *Himlens Herre*, svarede han nærmest til Grækernes og Romernes øverste Gud og blev identificeret med Zeus og Jupiter. Baal blev tillige tilbedt i Solen. Det erfares af flere Steder hos de gamle Forfattere ¹⁶⁾, at Baal-Samim var Gienstand for

¹³⁾ See f. Ex. Nr 33 og 42 fra Hippo og Hadrumet.

¹⁴⁾ Der findes paa Numidiens og Mauritaniens Mynter endeel Hoveder med Laurbærkrands, Diadem, Scepter, eller uden saadanne Attributer, som ikke forestille Guddomme, skøndt de af Nogle have været ansete derfor (see nedenfor Anm. 24); de første ere rimeligviis Portraiter af Kongerne, de sidste, uden noget Særkiende, en Personification af Folket.

¹⁵⁾ Man vil i det Følgende haade finde Mynter omtalte, som intetsteds ere udgivne, og finde Mynter tillagte Stæder og Konger, til hvilke de ikke hidtil have været henførte. Med Hensyn hertil maa jeg henvise til det Værk over Afrikas antike Mynter, med hvis Udarbeidelse jeg er beskæftiget og hvis Udgivelse er begyndt; adskilligt, som her ikkun løseligt er berørt, vil der findes nærmere begrundet.

¹⁶⁾ Plautus Pœnulus V, 2, 62: *Bel Balsamim*. Augustinus Quæst. in lib. Jud. VII, qu. 16: *Balsamen*.

Dyrkelse i det puniske Afrika. Den Guddom, til hvilken eet af de fornemste Templer i Karthago var helliget, kaldes Zeus eller Jupiter Optimus Maximus, ved hvilke Navne ikkun denne phœnisciske Gud kan være meent.¹⁷⁾ Baal blev i Afrika ogsaa betragtet som Solgud og kaldtes som saadan Baal-Chamman¹⁸⁾; dette sees af de karthagiske og numidiske Votivstene, som ifølge Indskrifterne ofte ere viede til Baal med dette Tilnavn og undertiden tillige indeholde Solens Symbol afbildet som en Skive eller et Ansigt, omgivet af Straaler.¹⁹⁾

Det er denne Gud, hvis Hoved er afbildet paa Mynterne N° 1-5. Af disse er N° 1 præget af de to numidiske Byer Hippo og Tipasa, N° 4 og 5 i Tingis (*Tanger*), N° 2 og 3 i en nærliggende By paa den atlantiske Kyst, den første under Juba II, hvis Hoved og Navn findes paa den anden Side; de have alle puniske Indskrifter. Hovedet paa N° 1 svarer til Jupiters ved sin Charakter og ved Attributerne, Laurbærkrands og Scepter; Guden er betegnet som Himlens Hersker (Baal-Samim) ved Sceptret, som Solgud (Baal-Chamman) ved den over Hovedet anbragte Stjerne, det almindelige Solens Tegn paa de afrikanske ligesom paa andre antike Mynter. At dette Hoved forestiller Baal som Solgud, bekræftes derved, at Myntens Bagside bærer Hovedet af Astarte-Tanit, den ham sideordnede Maanegudinde (see N° 13). Mynterne N° 2 og 3 ere ifølge Indskriften prægede i en By, der havde Navnet Makom Semes, *Solens Stad*, og N° 3 har paa Bagsiden en Stjerne, Solens Symbol. Hovedet er her tillige betegnet som Solgudens derved, at det er fremstilt forfra og uden Hals; som bekiendt er den græske Solgud afbildet paa samme Maade paa Rhodos's og andre Mynter, hvorimod man aldrig finder Jupiters Hoved fremstilt saaledes paa græske eller romerske Mynter.²⁰⁾ Hovederne paa de i Tingis slagne Mynter N° 4 og 5 maae henføres til den samme Gud, da det ene sees forfra og begge ere uden Hals; Sceptret er anbragt ved Siden som paa N° 1. Det maa endelig bemærkes, at der paa puniske Mynter fra Byen Sabrata findes et skiægget Hoved med Laurbærkrands, der har Charakteren af Jupiter og derfor kan opfattes som denne Guds Hoved (jvfr. de følg. N^o).

17) Polybius III, 11. Cornelius Nepos, Hannibal c. 2.

18) See følg. Skrifter. Gesenius Lexicon p. 350, Monumenta p. 170-171. Judas Étude dem. de la langue phén. p. 42. Movers Phönizier I S. 343 f.; Ersch u. Gruber Allg. Encycl. Sect. III Th. 24, Phönizien, S. 377 og 398. Franks Archæol. brit. XXXVIII p. 217 f. Davis Carthage p. 261. Heidenheim Deutsche Vierteljahrsschrift für englisch-theol. Forschung N^o I (1861) S. 72.

19) Gesenius Monumenta Tab. 21. Heidenheim a. St. S. 77, Tavle.

20) Zeus-Ammon's Hoved sees ogsaa afbildet forfra paa Tetradrachmer fra Barce, hvilket tiener til at bekræfte, at denne Fremstillingsmaade har havt en solar Betydning. Ammon, opstaaet af den ægyptiske Amun-ra og beslægtet med den phœnisciske Chamman, blev nemlig af Libyerne ogsaa dyrket som Solgud, og det Samme maa have været Tilfældet med Zeus-Ammon i Cyrenaica, da denne Gud paa en Stater fra Cyrene er fremstilt med Straaler om Hovedet, ligeledes forfra, i heel Figur. — De Sauley og Duchalais have ogsaa anseet det forfra fremstille Hoved paa de oven afbildede Mynter for Solguden Baals, den sidste dog tvivlende; see Revue num. fr. 1842 p. 331.

II. BAAL-MELKART, MAKAR.

6

7

8

9

Den anden i Rangen af de phœniciske Guddomme var Baal-Melkart, som tilligemed Baal-Samim og Astarte udgjorde den Triade af Hovedguddomme, der dyrkedes i Sidon og Tyrus, fra hvilke Stæder de fleste Colonier paa Afrikas Kyst vare anlagte. Han var ifølge det religiøse Begreb Guddommen, som havde aabenbaret sig og virkede i Verden, hvorfor han giordes til en Søn af Baal-Sanim, det evige Urvæsen (Belitan). Ved Navnet Baal, *Herren*, betegnedes hans Deelagtighed i det høieste guddommelige Væsen; Melkart, *Stadens Konge*, kaldtes han oprindeligt som Skytsgud for Tyrus. Han blev dyrket paa meget forskiellig Maade og sammenblandet snart med een, snart med en anden Gud. Som det opholdende Princip i Naturen var han Guden, der kæmpede mod de Verdens-Ordenen modstræbende Elementer, ligesom den ægyptiske Chon og den græske Herakles. Paa nogle Steder var han tillige Solgud og svarede ogsaa i denne Henseende til den græske Heros, hvis Myther for endeel have solar Betydning. Da han var Tyrus's Skytsgud, betragtedes han endelig som den, der havde ført de phœniciske Colonier til de vestlige Lande, idet disse især vare udgaaede fra Tyrus. Paa Grund af den Overeensstemmelse Baal-Melkart i flere Henseender havde med Herakles, blev han identificeret med denne; han kaldes hyppigt med dette Navn af de gamle Forfattere og findes fremstilt som Herakles paa phœniciske Mynter fra forskiellige Lande. I Afrika var han een af de meest dyrkede Guder; han havde, ifølge Sagnene, anlagt endeel af de ældste Stæder og betragtedes som Stamfader for de numidiske og mauritaniske Kongers Dynastier.²¹⁾ Man gjorde ham i Karthago til en Søn af Kronos²²⁾, med hvilken Gud Baal eller Bel ofte sammenblandedes. Navnet Melkart blev hos de puniske Folk sammentrukket til Makar²³⁾.

De ovenfor afbildede Mynter vise os forskiellige Hoveder af denne Gud. N° 6 er en Tetradrachme fra den numidiske Konge Micipsa eller een af hans Sønner, de andre ere autonome Kobbermynter med punisk Skrift prægede af forskiellige Stæder, nemlig N° 7 af Hippo i Numidien, N° 8 af Leptis Magna og N° 9 af Sabrata, begge Handelsstæder i Syrtica.

21) Movers Phönizier II, 2, S. 116-117, 391-392 og 536.

22) Ampelii Lib. mem. c. 9.

23) Gesenius Monumenta p. 409. Movers Phönizier II, 2, S. 117, Anm. 222. Pausanias X, 17, 2.

Hovedet paa N° 6 slutter sig til den græsk-romerske Hercules i Henseende til Charakter og Attributioner, men frembyder eiendommelige Træk. Det paa N° 7 fremstille Hoved har foruden Køllen bag Skulderen en Stierne over Issen, som Solens Symbol. Hovedet paa Mynten fra Leptis, N° 8, har omtrent det samme Physiognomi som den skiæggede Hercules og er omgivet med en Laurbærkrands ligesom Melkarts Hoved paa Mynter slagne i Tyrus, hvorfra Leptis var coloniseret; paa en anden af Leptis's Mynter sees et smalt Baand (Diadem) om Gudens Hoved. Beviset for at dette Hoved, skøndt Køllen fattes, er Melkarts, afgive Stadens øvrige Mynter, idet Hercules's forskellige Symboler hyppigt findes fremstille paa samme. Ogsaa Hovedet paa N° 9 maa henføres til Melkart paa Grund af dets Lighed med Hercules's; Charakteren i Ansigtet, det runde Skiæg, det brede Hoved og den tykke Hals vise hen til denne Gud. Det foran Hovedet anbragte Symbol skal formodentlig være et Tegn for Solen, som overhovedet paa de afrikanske Mynter er betegnet ved forskellige Figurer, der oftere afvige fra den paa græske Mynter almindelige Stierneform; Gudens Tempel, der er afbildet paa Myntens Bagside, har Solens Tegn i Frontispicen. Paa Sabratas Mynter findes endnu et andet skiægget Hoved med Laurbærkrands, der paa Grund af dets Charakter synes at forestille den samme Gud. Man vil have seet af det Foregaaende, at de to øverste Guder begge have været fremstille skiæggede, med en Laurbærkrands og en Stierne, men have adskilt sig fra hinanden paa samme Maade som Jupiter og Hercules, nemlig ved Hovedets forskellige Typus og derved, at Baal har havt Sceptret, Melkart Køllen til Attribut; hvor dette Særkiende ikke er tilføiet, er det altsaa af Hovedets Former og Charakter, at det maa bestemmes, hvilken af de tvende Guder der er meent.

Melkart er i Afrika neppe bleven afbildet som den uskiæggede Hercules. Man træffer vel et ungdommeligt Hoved med Laurbærkrands og Kølle paa Sølvmynter prægede af een af de numidiske Konger, Masinissa eller Micipsa; men dette forestiller snarere Masinissa med Hercules's Attributioner; paa Juba II's Mynter seer man saaledes Kongens let kiendelige Portraithoved med Diadem afbildet med Hercules's Kølle ved Siden. Paa denne sidste Konges Mynter finder man vel ogsaa et uskiægget Hoved bedækket med Løvehuden, som har en idealsk Charakter og ikke kan forestille Kongen; men dette maa hellere ansees for et Billede af den græsk-romerske Hercules, hvis Dyrkelse er bleven indført tilligemed andre fremmede Guddommes, end for den puniske Melkarts. Det maa endelig bemærkes, at de franske Numismatikere Lenormant, Duchalais og Judas have henført til den afrikanske Hercules endeel andre, især paa de numidiske og mauritaniske Kongemynter forekommende Hoveder, med og uden Skiæg, med Laurbærkrands, Scepter eller uden noget Udmærkelses-Tegn.²⁴⁾ Disse Hoveder ere i Henseende til Trækkene og Charak-

24) Lenormant Num. des rois grecs (Trésor de glyptique etc.) p.174 ad pl.XCII, 10. Duchalais Mém. sur les monnaies de la Numidie et de la Mauritanie i Mém. de la société des Antiquaires de France vol. XIX, Extrait p. 22 f., p. 30 f., p. 37 f. Judas Revue num. fr. 1856 p. 391.

teren ligesaa forskellige fra hverandre indbyrdes som fra de Hoveder af Melkart, der ere afbildede ovenfor; de fleste, der ere af en individuel Charakteer, indeholde upaatvivlelig Kongernes egne Portraiter; nogle enkelte, uden Særkiende, lade sig opfatte som en Personification af Folket.

III. ASTARTE, TANIT.

Astarte, Phœniciernes øverste Gudinde, blev dyrket under forskellige Navne og paa høist forskellig Maade i de Lande, over hvilke den phœniciske Religion var udbredt, eller rettere, der var flere Gudinder, ulige i Væsen og Virksomhed, som bleve betegnede med dette fælles Navn. Man kan navnlig adskille to Gudinder, afvigende fra hinanden baade med Hensyn til den religiøse Idee og den til deres Templer knyttede Cultus. Den ene, den tyriske, havde til Gemal Baal-Samim i Tyrus eller den oprindelig assyriske Gud Adonis i Byblus, og blev, især under Navnene Baaltis og Aschera, dyrket ved en utugtig Tempeltjeneste i de asiatiske Lande; hun svarede nærmest til Venus og blev tillige tilbedt i Planeten af dette Navn. Den anden var oprindelig sidonisk, blev betragtet som Himlens Gudinde, som den rene Jomfru, som Krigsgudinde, og blev tilbedt i Maanen; hendes Dyrkelse var ikke lasciv, men streng; paa hende passe Navnene Juno, Diana, Luna, Minerva, som de gamle Forfattere bruge om Astarte. Det var denne sidste Gudinde, hvis Dyrkelse især var udbredt i Afrika; den i Karthago tilbedte Astarte kaldes Juno, Dea cœlestis, Urania eller Luna.²⁵⁾

Hovederne paa N° 10-12 forestille upaatvivlelig Astarte, navnlig den sidoniske Gudinde, der blev identificeret med Juno. Disse Mynter ere ifølge de puniske Indskrifter prægede i Byer paa Kyststrækningen mellem Karthago og den lille Syrte, nemlig N° 10 i Tysdrus eller Tasphtara, N° 11 i Thæna og N° 12, der har Indskriften paa Reversen, i Alipota. Det korsformede Scepter, som sees bag Hovedet paa N° 10, er det samme, som Astarte holder paa Mynter fra Sidon og andre Byer i Phœnicien; Sløret passer vel til Astarte, da denne Gudindes Billede i Karthago vides at have været prydet med et prægtigt

²⁵⁾ Movers Phönizier I S. 502 f., Allg. Encycl. III Sect. 24 Th. S. 386.

Slør²⁶⁾; paa en anden Mynt fra samme By som denne bærer Hovedet endnu et Diadem. Hovedet paa N° 11 har et høit Diadem; der er af nogen Lighed med Junos; det korsdannede Tegn bag samme er et religiøst Symbol, som formodentlig er opstaaet af og beslægtet med det hellige Kors, kaldet *Tau*, som var i Brug hos de semitiske Folk²⁷⁾; det blev af Phœnicierne forplantet til forskellige Lande. Paa N° 12 er Gudindens Hoved smykket med det Diadem, hvormed Juno sædvanlig blev afbildet i den foreliggende Periode. Lignende Hoveder træffes paa Mynter med latinsk Skrift fra andre Byer i Provindsen Africa, nemlig fra Hadrumet, Achulla og Hippo Diarrhytus, og forestille formodentlig den samme Gudinde.

Hovedet paa N° 13 er besløret ligesom det paa N° 10 og bærer det puniske Maanesymbol, den paa Halvmaanen hvilende Maaneskive; her er altsaa Astarte fremstilt som Gudinde for Maanen. Som saadan kaldtes Astarte i Afrika Tanit, et Navn, der formodentlig er opstaaet af den assyrisk-persiske Tanaïs's og beslægtet med den ægyptiske Neith's, som begge vare Maanegudinder; paa karthagiske og numidiske Votivstene findes ofte Navnet Tanit ved Siden af Solgudens, Baal-Chamman, undertiden med Tilføielse af Maanens og Solens Tegn.²⁸⁾ N° 13 er Bagsiden af den af to numidiske Byer prægede Mynt, hvis Forside er afbildet under N° 1, indeholdende Baal-Chammans Hoved; denne Mynt viser os altsaa Hovederne af de to Guddomme, hvis Navne saa hyppigt ere forbundne i de puniske Steen-Indskrifter.

Dyrkelsen af den anden Astarte, som svarede til Aphrodite og Venus og af de gamle Forfattere betegnedes med disse Navne, blev ogsaa forplantet til Afrika, skøndt den ikke blev optagen i Karthago²⁹⁾. Der fandtes et *Templum Veneris* ved den lille Syrte³⁰⁾, og to Steder bare Navnet *Aphrodision*, det ene ved den neapolitanske Bugt i Zeugitana, det andet paa Kysten af Numidien i Nærheden af Hippo.³¹⁾ Den numidiske By Sicca havde et til Venus helliget Tempel, med hvilket en utugtig Cultus var forbunden, svarende til Venus-Astartes i Phœnicien; Byen havde heraf Tilnavnet *Veneria*.³²⁾ Den Mynt, af hvilken Forsiden er givet under N° 14, er ifølge den puniske Indskrift paa Bagsiden præget i Byen Zarath eller Zarai i Numidien; Hovedet synes at have en Myrthekrands om Haaret; det forestiller da rimeligviis den med Venus identificerede Gudinde.

26) Münster Religion der Karthager S. 69. Davis Carthage p. 216-217. Franks Archæologia brit. XXXVIII p. 216-217.

27) Ezechiel IX, 4. Raoul Rochette Acad. des inscr. T. XVI, P. II p. 297 f., T. XVII, P. II p. 377 f. Movers Phönizier II, 2, S. 408.

28) Gesenius Monumenta p. 171-172. Judas Étude p. 42. Movers Phönizier I S. 616 f. Franks Archæologia brit. XXXVIII p. 214 f. Davis Carthage p. 256 f. Heidenheim D. Vierteljahrs-Schr. N^o I S. 71-72.

29) See Movers imod Münster, i Phönizier I S. 604.

30) Tab. Peutinger. (Fortia d'Urban Itin. p. 289).

31) Ptolemæus ed. Wilberg p. 261 og p. 262.

32) Valerius Maximus II, 6, 15.

Tvende Fremstillinger paa Mynter prægede i Karthago, som man har henført til Astarte, nemlig det med Ax bekrandsede Gudinde-Hoved og den af en Løve baarne Gudinde, ville blive omhandlede nedenfor under N^r 43-46 og N^r 49-50.

IV. HAVETS GUD.

15

16

17

En Gud, som af Herodot kaldes Poseidon og antages at være Fader til Athene ved Tritonis, havde fra en meget gammel Tid været dyrket af de libyske Folk omkring Triton-søen ved den lille Syrte³³⁾; hos andre Forfattere kaldes denne Gud Pallas eller Pallan.³⁴⁾ Poseidon havde, ifølge afrikanske Sagn, med Libye eller Ge avlet Antæus, der er Repræsentant for de libyske Folk i Modsætning til Hercules, de fremmede Colonisters Gud, eller var ved Libye Fader til Agenor, hvis Søn var Phœnix, det puniske Folks Stamfader.³⁵⁾ Herodot beretter, at Poseidons Dyrkelse var kommet til Grækenland fra Libyen.³⁶⁾ Hos Karthagerne vides Havets Gud at have været holdt høit i Ære.³⁷⁾ Det er sandsynligt, at denne tidligt i Afrika dyrkede Guddom har været de søfarende Phœnicieres Gud eller Baal som Havets Hersker³⁸⁾, der fra det asiatiske Moderland er bleven forplantet dertil; han havde sin Cultus i Phœniciens Søstæder og findes fremstilt som Poseidon paa Mynter fra flere af disse. Gudens phœniciske Navn er ubekjendt.³⁹⁾ *

Ifølge det Anførte tør det vel antages, at den Gud, der er afbildet som Neptun paa Mynter fra puniske Byer, ikke er den græsk-romerske, men den liby-phœniciske. Myn-

33) Herodot II, 50; IV, 180. Jfr Pausanias I, 14, 5.

34) Cicero de nat. deorum III, 23 og 59. Ampelii Lib. mem. c. 9.

35) Apollodor II, 1, 4 og 5, 11; III, 1, 1. Hygini Fab. 178.

36) Da der gaves bæotiske Sagn, som stemmede overeens med de ovenanførte libyske om Poseidon og Tritonis, have nogle Archæologer meent, at disse Sagn havde hiemme i Bøotien og af græske Ud-vandrere vare bragte til Afrika; see O. Müller Gesch. hell. St. I S. 349-351, Allg. Encycl. Sect. III Th. 10 S. 98 f.; Krause i Pauly Real-Encycl. V S. 45-46; fl. St. Men Herodots Vidnesbyrd og de andre afrikanske Sagn tale for, at snarere det Omvendte har været Tilfældet.

37) Hannon Periplus § 4. Scylax Periplus § 112. Diodor XIII, 86. Polybius VII, 9, 2. Ptolemæus IV, 3 (*Πωσειδῶνος βωμοί* i Zeugitana).

38) *Θαλάσσιος Ζεὺς, ἐν Σιδῶνι τιμᾶται*. Hesychius s. v. Ogsaa Navnet Pallas er muligviis at derivere af Baal; see Movers Phönizier II, 2, S. 469.

39) See nærmere angaaende denne Gud: Münzer Rel. der Karthager S. 97 f.; Movers Phönizier I S. 664, II, 2, S. 468 f.; Allg. Encycl. Sect. III Th. 24 S. 401; Kenrick Phœnicia p. 325.

terne N^r 15-17 ere fra den Deel af Afrika, hvor Sagnene om Poseidon (Pallan) og Tritonis hørte hjemme; den første er præget i den samme By som N^r 10, de to andre i Hadrumet; N^r 16 har paa Bagsiden Brystbilledet af Astarte med det korsformede Scepter (see N^r 10).

Movers har antaget Bukken med Fiskekrop, som er afbildet paa Bagsiden af N^r 15 saavelsom paa nogle af de syrtiske Stæders Mynter, for en Fremstilling af den liby-phœniciske Poseidon⁴⁰); men den holder en Kugle mellem Benene, og ved Siden sees et Overflødighedshorn og et Roer; den forestiller altsaa Zodiakaltegnet Steenbukken, Augustus's bekiendte Horoskop, der forekommer paa en Mængde græske Mynter; flere af Mynterne bære Augustus's Hoved eller Navn.

V. ONKA, SIGA.

18

19

Den phœniciske Religion kiendte en til Athene svarende Gudinde, som ifølge de gamle Forfattere havde Navnene Siga, Saosis, Onka⁴¹); de to første betegne hende som *den Rene, Jomfruen* (*Παρθένος*), det sidste som Lysgudinde, idet hun ligesom Athene var een af de Gudinder, der herskede over

Maanen.⁴²) Onka blev dyrket i Bœotien, i Theben og i en By, der havde Navn efter hende, en Dyrkelse, som Kadmus sagdes at have bragt dertil; ogsaa i Korinth havdes en Athene med Tilnavnet den phœniciske.⁴³) I Afrika blev ifølge Herodot en Krigsgudinde, svarende til Athene, dyrket af de libyske Stammer ved Tritonsøen⁴⁴); hun skulde ifølge de libyske Sagn være født der, en Datter af Poseidon (Pallas) og Tritonis, og af dette hendes Fødested have erholdt Navnene Tritonis og Tritogeneia. Der haves, som bekiendt, tilsvarende bœotiske Sagn; men det er ikke usandsynligt, at de libyske Sagn ere ældre end disse, og at denne Gudindes Dyrkelse tidligt er bragt af Colonister fra Tyrus og Sidon til den afrikanske Kyst.⁴⁵)

N^r 18 og 19, som ere Forsiden af puniske Mynter prægede i Staden Oëa (det nuværende Tripolis), bære denne Gudindes Brystbillede. Ægiden med Gorgone-Hovedet er

40) Phônizier II, 2, S. 469 og 486.

41) Pausanias IX, 12, 2. Plutarchus de Iside c. 15. Stephanus Byz. s. v. Ὀγυαία. Hesychius s. v. Ὀγυα.

42) Movers Phônizier I S. 642-650; Allg. Encycl. a: St. S. 394. Pauly Real-Encycl. V S. 511 og 513.

43) O. Müller Gesch. hell. St. I S. 115. Kenrick Phœnicia p. 100 note 1 og p. 325. Movers anf. St.

44) Herodot IV, 180, 188.

45) Denne Mening er fremsat og begrundet af Movers (Phônizier II, 2, S. 463-467) og Kenrick (Phœnicia p. 144). Andre, som O. Müller og Krause, ere af den Anskuelse, at disse Sagn have været oprindelige i Bœotien og af udvandrede Minyere ere bragte til Libyen; see Gesch. hell. St. I S. 349-351, Allg. Encycl. Sect. III Th. 10 S. 98 f.; Pauly Real-Encycl. V S. 45-46.

betegnende for den liby-phœniciske Gudinde; thi Gorgone-Mythen havde hjemme i Libyen, og Herodot siger udtrykkeligt, at Ægiden, hvormed de græske Athene-Billeder beklædtes, var kommen fra dette Land.⁴⁶⁾ Ved Muurtaarnene om Hielmen er Gudinden formodentlig fremstilt som Stadens Beskytterinde, svarende til Athene Polias eller Poliuchos.

VI-VII. DEN PUNISKE APOLLO.

20

21

22

23

24

Den phœniciske Gud, som af de gamle Forfattere kaldes Apollo, var een af de tidligst dyrkede i Afrika; da Tyrierne omtrent 1100 f. Chr. lagde Grunden til Utica, opførte de et Tempel til denne Gud.⁴⁷⁾ I Karthago havde han et prægtigt Tempel, hvor hans Statue, af Guld eller forgylt, var opstillet i et ligeledes med Guld rigt udstyret Capel.⁴⁸⁾ Et Forbjerg ikke langt fra Utica bar Apollos Navn, og paa Kysten vest for Hippo fandtes der ifølge Ptolemæus endnu et ham helliget Tempel. Den libyske Apollo sagdes at være en Søn af Ammon⁴⁹⁾; hans puniske Navn lader sig ikke med Sikkerhed bestemme⁵⁰⁾. Det er da denne puniske Gud, der er afbildet som Apollo paa Mynterne N° 20 og 21 med punisk Skrift; den første er præget i Oëa (Tripolis), den anden af to smaa Byer i Nærheden.

Ligesom Apollo hos Grækerne og Romerne paa mange Steder tillige blev dyrket som Gud for Solen, var dette ogsaa Tilfældet med den phœniciske Gud, der blev sammenblandet med Apollo⁵¹⁾. De med Straaler omgivne Hoveder paa N° 22-24, der ligne Helios og Sol, forestille da rimeligviis denne uskiæggede phœniciske Solgud. Man kunde være i Tvivl, om det forfra sete Brystbillede er mandligt eller qvindeligt. Paa phœniciske Mynter

46) Herodot IV, 189.

47) Plinius Hist. nat. XVI, 79 (40).

48) Appian VIII, 127: *ἱερὸν Ἀπόλλωνος, οὐ τό τε ἄγαλμα κατέχρυσον ἦν, καὶ δῶμα αὐτῷ χρυσεύλαιον ἀπὸ χιλιῶν ταλάντων σταθμοῦ περιέκειτο.*

49) Aristoteles hos Clemens Alex. Protrept. II p. 24A (Oxon. 1715). Ampelii Lib. mem. c. 9. Jvfr Servius ad Æneid. I, 740.

50) Movers mener, at han er den samme som den i Karthagos ældste Historie forekommende Jopas eller Japon; see Phönizier II, 2, S. 149, S. 384 Anm. 87, S. 509 og 513, Allg. Encycl. a. St. S. 398 Anm. 23.

51) Pausanias VII, 23.

prægede af Byen Malaca i Spanien findes et lignende Brystbillede, som efter Creuzers Mening forestiller Astarte som Stiernegudinde, ifølge Movers, Onka-Chusarthis⁵²⁾. Men disse Forklaringer kunne ikke ansees for rigtige. Medens Malacas Mynter alle paa Forsiden have Hovedet af Kabiren Phtah, vexler paa Bagsiden det omstraalede Brystbillede med en stor Stjerne og med et Tempel, under hvilket der paa nogle Exemplarer læses Semes σ : *Solen*; Stiernen er Solens Symbol, og ved Indskriften maa Templet eller Staden være betegnet som helliget til Solguden; dette leder til at antage, at ogsaa Brystbilledet er denne Guds, og at Semes har været hans phœniciske Navn⁵³⁾.

VIII. VIINGUDEN.

25

26

27

28

Phœnicierne dyrkede en Viingud, som af de gamle Forfattere benævnes Dionysos eller Bacchus. I Tyrus, hvor han sagdes at have lært Icarus at plante Viinstokken, feiredes en aarlig Fest til hans Ære; paa Sidons Mynter finder man hans Hoved bekrandet med Epheu og bacchiske Symboler. Denne Gud blev, som det synes, sammenblandet med den ægyptiske Osiris, hvem man ogsaa tilskrev Viinavlens Indførelse. Hans phœniciske Navn kjendes ikke.⁵⁴⁾

Det kan ikke betvivles, at denne Gud ogsaa har været dyrket i Afrika, skøndt der ikke haves noget Udsagn derom hos de gamle Forfattere, og at det er den puniske Viingud, der er afbildet med bacchiske Attributer paa de foreliggende Mynter.⁵⁵⁾ Disse have alle puniske Indskrifter; de 2 første ere prægede i Leptis Magna, den 3^{die} i Sabrata, den 4de af Kong Bocchus II i Siga i Mauritanien. Hovedet paa N° 25-26 fra Leptis har været anset

52) Creuzer Symbolik N. Ausg. II S. 503 N° 3. Movers Allg. Encycl. a. St. S. 394.

53) Judas har uden Grund antaget, at *Semes* er Mercur's phœnicisk Navn, og at Brystbilledet af Kabiren forestiller denne Gud; see *Revue num. fr.* 1856 p. 403.

54) Movers Phœnicier I S. 330, Allg. Encycl. a. St. S. 377 og 406. Movers har søgt at vise, at den Gud, der fra Phœnicien blev bragt til Grækenland og der kaldt Dionysos, er den hos de semitiske Folk under Navnet Moloch og andre Navne dyrkede Ildgud (Phœn. I S. 325 f., 337 f., 371 f. og 381), og at saavel Byblus's Gud Adonis som den mystiske Jao ere blevne sammenblandede med Dionysos og Bacchus (Phœn. I S. 539 f.).

55) Denne Gud maa adskilles fra den libyske Bacchus, der gjordes til en Søn af Jupiter Ammon og ligesom denne blev afbildet med Vædderhorn (paa Cyrenaicas Mynter).

for qvindeligt⁵⁶); men man finder oftere Bacchus afbildet med Haaret hængende i lange regelmæssige Lokker og af et qvindeligt Udseende; paa andre Mynter fra den samme By forekomme forskellige bacchiske Attributer og Bacchus selv, i en lang Tunica, med Thyrsus og Cantharus i Hænderne og Pantheren ved Siden. Fremstillingen paa N° 28 har af Duchalais, efter et utydeligt Exemplar af denne Mynt, været forklaret om Hercules med Telephus's Hind⁵⁷); men Druerklasen og Thyrsusstaven vise hen til Bacchus. Judas har rigtigt antaget, at Bacchus her var fremstilt, men anseet Dyret for en Panther⁵⁸); af den ovenfor givne Afbildning, som er tagen efter et tydeligt Exemplar i det stokholmske Cabinet, vil man see, at det er en lille Tyr. Det er bekjendt, at den mandlige Naturgud hos de asiatiske Folk ligefra Indien til Middelhavet, saavelsom hos Ægypterne, blev fremstillet i en Tyrs Skikkelse eller havde dette Dyr til Symbol⁵⁹), og at Dionysos ofte er afbildet som en Tyr med Menneskehoved paa græske Mynter, især fra Nedreitalien; paa Leptis's Mynter findes ogsaa en Tyrehud blandt Gudens Attributer.

IX. TAUT-KADMUS.

29

30 .

31

Den phœniciske Gud, der svarer til Hermes og Mercur, er Taut, som falder sammen med Kadmus. Taut stemmede i Væsen og Virksomhed, ligesom i Navnet, overeens med den ægyptiske Thot og var formodentlig optaget fra Ægypten; Kadmus var Gienstand for guddommelig Dyrkelse i Tyrus og Sidon; saavel hiin som denne ansaaes for Opfinder af Bogstavskrift, og af Videnskaber og Kunster overhovedet, og begge bleve de betragtede som den øverste Guds Raadgiver og Tiener. Denne Taut-Kadmus var rimeligviis een af de 8 Kabirer, der dyrkedes af alle de phœniciske Folk i forskellige Lande, og ligesom Hermes tillige Handelens Gud. Kadmus skuldé paa sine Farter ogsaa være kommet til Libyen og der have grundet 100 Byer; ved Tritonsøen feiredes, ligesom i andre Lande, en Fest til Ære for Kadmus og Harmonia.⁶⁰) Ifølge andre libyske Sagn var Mercur en Sønesøn af

56) Saaledes af Sestini og Mionnet i deres Beskrivelser af disse Mynter. Judas har erkjendt dette Hoved for Bacchus's.

57) Anf. St. ovenfor Anm. 24, p. 30 og 37-38.

58) Revue num. fr. 1856 p. 235.

59) Jvfr Movers Phönizier I S. 379-381.

60) See angaaende denne phœniciske Gud især Movers Phönizier I S. 500-502 og 513-522; Allg. Encycl. a. St. S. 394-395.

Atlas og oplært af denne.⁶¹⁾ Hvor udbredt denne Guds Dyrkelse var i Afrika, kan sluttes deraf, at man kiender 10 forskellige Steder, Byer, Forbjergs eller andre Localiteter, som bare hans Navn; vi træffe disse Navne ligefra Syrterne til det atlantiske Hav.

Mynterne N° 29 og 30 ere fra Staden Sabrata i Syrtica, N° 31 fra en By paa den atlantiske Kyst, Zilis; de have alle tre puniske Indskrifter. Man er altsaa berettiget til at antage, at det Hoved med Mercurs Attributer, som er afbildet paa disse Mynter, forestiller den i Afrika almindeligt dyrkede phœniciske Gud, der blev identificeret med Mercur. Hans Brystbillede og Figur træffes ogsaa paa Mynter med latinske Indskrifter fra afrikanske Byer, nemlig fra Leptis Minor i Byzacene og fra Clypea (Aspis) i Zeugitana, prægede under August og Tiber.

X. THURO-CHUSARTHIS.

32

33

Den Gudinde, som ifølge Philos Sanchoniaton kaldtes Thuro med Tilnavnet Chusarthis, og som blev dyrket i Gabala under det aramaiske Navn Doto, var, som Betydningen af disse Navne angiver⁶²⁾, en Personification af Loven og Ordenen i Verden og blev af Grækerne sammenblandet med Harmonia. Der findes ogsaa Spor af denne Gudindes Dyrkelse i Afrika; Harmonia sagdes at nedstamme fra Atlas, og ved Tritonsøen feirede man hendes Formælingsfest med Kadmus.⁶³⁾

Det er rimeligviis denne Gudinde, som er fremstillet paa de tvende her afbildede Mynter, af hvilke den første, med punisk Skrift paa Reversen, er fra en numidisk By, formodentlig Salviana, den anden fra Hippo i Zeugitana. Caduceus, som paa begge Mynter er hendes Attribut, tyder paa Forbindelse med den Gud, der afbildedes som Mercur, nemlig Taut-Kadmus. Thuro udlagde Tauts hellige Bøger; som Kadmus's Ægtefælle havde hun Navnet Harmonia, et Navn, som synes at være det kvindelige, der svarer til Hermes⁶⁴⁾. Ogsaa det eiendommelige Slør, som Brystbilledet paa N° 32 bærer, passer vel til denne Gudinde; i Doto's Tempel i Gabala blev Harmonia's berømte Slør opbevaret.⁶⁵⁾ Hertil maa endnu føies, at denne Gudinde ikke alene blev dyrket som den, der havde bragt Orden i Verden, men ogsaa som den altnærende Moder; Harmonia kaldes hos en græsk Forfatter *Παμμήτωρ, Παντρόφος*⁶⁶⁾; hun falder saaledes sammen med Demeter, der tilligemed Ager-

61) Servius ad Æneid. I, 741.

62) *Θουρώ ἢ μετονομασθεῖσα Χούσαρθις*. Navnene Thuro og Doto ere dannede af *תורה* og *דוטה*. *Lov*, Chusartis af *תורת*, *Orden*.

63) See angaaende denne Gudinde Movers Phönizier I S. 507 f., Allg. Encycl. a. St. S. 393.

64) See Movers Phönizier I S. 522.

65) Pausanias II, 1, 7. (Jvfr Diodor IV, 66.)

66) Nonnus Dionysiaca XLI, 277 og 314.

dyrkning havde indført Orden og Love i det menneskelige Samfund (*Θεσμοφόρος, Legifera*), og som betegnes med lignende Tilnavne (*Παμμήτωρ, Παγγενέτειρα*). Det er da naturligt, at hun blev afbildet som paa N° 33, holdende tillige Ax i Hænderne og med en Modius, som Frugtbarhedens Symbol, paa Hovedet.

XI. CHUSOR-PHTAH.

Chusor-Phtah var oprindelig en kosmogonisk Gud, nemlig, som Navnenes Etymologi viser, den, der havde aabnet Verdensæget og bragt Orden i Chaos.⁶⁷⁾ Han var den første af de 7 eller 8 Guder, der kaldtes Kabirer (*de Mægtige*), Sadyks Søner, Pataker, og som betegnede Himmelkredsen med de 7 Planeter; som den fornemste af disse kaldtes han fortrinsviis med Navnet Kabiren. Da man tilskrev ham Opfindelsen af Jernets Bearbejdelse og andre nyttige Kunster og Haandteringer⁶⁸⁾, blev han identificeret med Hephæstos eller Vulcan og af Phœnicierne fremstilt som denne. Det kan sluttet af flere Steder hos de gamle Forfattere, at denne Gud blev dyrket i Afrika.⁶⁹⁾

Der haves fra en phœnicisk By Mynter med et Hoved, som uomtvisteligt forestiller denne Gud, fordi Vulcans Attribut, Tangen, er tilføjet, nemlig fra Malaca i Spanien. Dette Hoved er paa nogle af Mynterne skiægget, paa andre uskiægget, og bærer en Hue, der snart er flad, snart konisk, snart spidst tilbagegaaende, og undertiden prydet med en Kugle eller Dusk i Toppen; Vulcan fremstilles som bekiendt ligeledes med en konisk Hue, ogsaa uskiægget⁷⁰⁾. Hovederne paa de her afbildede Mynter, som alle have punisk Skrift, bære Huer af forskiellig Form. Paa N° 34, der er Reversen til den under N° 7 givne Advers af en Mynt, præget i det numidiske Hippo, har Guden desforuden en Øxe til Attribut, der betegner ham som den, der lærte Menneskene Haandværker; hos Sanchoniaton siges han at have været den første, der sammentømrede en Flaade for at seile paa Havet.⁷¹⁾ Stiern

67) Han kaldes *Χουσαῶς Ἀνοιγέως* i Sidonieren Mochus's Kosmogonie, eet af de ældste Fragmenter, der er opbevaret af den phœniciske Litteratur. See Movers i Allg. Encycl. a. St. S. 393 og 412.

68) See især Sanchoniaton I, 4 (ed. Wagenfeld 1837, p. 14, hvor der urigtigt læses *Χουσαῶρ* for *Χουσαῶρ*).

69) Cicero de nat. deorum I, 30. Himerius i Photii Bibl. p. 377.

70) F. Ex. paa Mynter fra Æsernia og Lipara.

71) Sanchoniaton I, 4. Muligt har Øxen tillige Hensyn til Gudens kosmogoniske Betydning, da han var

over Hovedet angiver Kabirens sideriske Betydning. Paa Nr 35-37, der vise Adversen af Mynter fra Byen Lixus paa den atlantiske Kyst, er vel Hovedet uden disse to Attributer; men Huen ligner i Formen den, som bedækker Kabirens Hoved paa nogle af Malacas Mynter; den er ikkun noget høiere, og fra Toppen udgaaer en Snor med en Zirat i Enden. At Chusor-Phtah er bleven dyrket i Lixus, kan slutes deraf, at en Flod paa denne Deel af den atlantiske Kyst, formodentlig den Flod, ved hvilken Staden laae, havde Navnet Chusarios.⁷²⁾ Hovedet paa Mynten Nr 38, der er fra den numidiske By Macomada, bærer ligeledes en Hue med Baand nedhængende fra Toppen; at det er den samme Guds Hoved, bekræftes derved, at Reversen af denne Mynt har et Vildsvin til Typ; dette Dyr er nemlig ogsaa anbragt paa Reversen af nogle af Malacas Mynter med Kabirens Hoved⁷³⁾ og har formodentlig været helliget til denne Gud eller hans Symbol. Det er usikkert, om det er en Stjerne eller et andet Symbol, der er anbragt bag Hovedet.

XII. ESMUN.

39

40

Esmun, der havde dette Navn som den 8de af Kabirerne eller Sadyks Sønner, var en Gud af kosmisk og siderisk Betydning, og tillige Lægegud, hvorfor han af Grækerne og Romerne blev sammenlignet med Æsculap. Eet af de største Templer i Karthago, paa det høieste Punkt af Borgen, var viet til denne Gud⁷⁴⁾; han blev ogsaa dyrket andre Steder i Afrika, navnlig i Numidien, som man kan slutte baade af Meddelelser hos de gamle Forfattere og af Steen-Indskrifter.⁷⁵⁾

Det er sandsynligt, at Hovedet paa de her afbildede Mynter, der ere fra Numidien, forestiller denne Gud. Det bærer en høi Casque eller Hue af særegent Udseende⁷⁶⁾; som allerede bemærket, bleve Kabirerne fremstillede med en Hue eller Hovedbedækning af forskjellig Form. Disse Mynter have paa Reversen en Løve; det ligger nær at betragte dette Dyr som et Symbol for den Kabir, hvis Hoved Adversen indeholder, ligesom Vildsvinet paa Reversen af den foregaaende Mynt Nr 38 kan antages at høre til Kabiren Phtah; i Ascalon

den, der havde spaltet Verdensæget, hvoraf Himlen og Jorden vare opstaaede; see a. St. Anm. 67. Paa Ebusus's Mynter holder den dvergagtig afbildede Kabir en Hammer i den ene Haand; paa Mynter fra Thessalonika er den ved Indskriften *Κάβειρος* betegnede Gud ligeledes fremstillet med en Hammer.

72) Ptolemæus IV, 6 ed. Wilberg p. 291. Jfr Mannert Géogr. anc. par Marcus p. 733.

73) See Florez Medallas de Espana, Tab. LVI, 15-16.

74) See især Davis Carthage and her remains Chap. XVII; jfr p. 267.

75) Movers Phönizier I S. 527-35, Allg. Encycl. a. St. S. 396-97. Maury Sur une statue du dieu Esmon i Revue archéol. fr. III p. 763 f. *Esmun* findes hyppigt brugt til Sættning af puniske Mandsnavne, jfr Davis Carthage p. 256 og 382.

76) Judas har urigtigt anseet dette Hoved for en taarnkronet Stadgudindes, idet han har havt et utydeligt Exemplar for sig; see Revue num. fr. 1856 p. 225.

blev Æsculap afbildet med en Løve⁷⁷⁾, og der forekommer ogsaa ellers Spor til, at Løven har været et Emblem for denne Gud.⁷⁸⁾ Det er allerede ovenfor (S. 30) anført, at en arkitektonisk Marmorfigur, funden i Scherschel, er bleven anset for Esmun; denne Figur har ligeledes en casqueformet Hovedbedækning, men som dog afviger fra den, Hovedet bærer paa de her omhandlede Mynter. Et Brystbillede af Æsculap med Slangestaven, som forefindes paa en Mynt, præget under Nero i den romerske Coloni Babba i Mauritanien, viser os den i en senere Tid med Æsculap sammensmeltede Esmun.

XIII. DE TO KABIRER.

41

Denne Advers af en Mynt, som ifølge den puniske Indskrift paa Reversen er præget i Utica eller een af de numidiske Søstæder, Tacatua eller Tucca, viser Hovederne af de to Kabirer, der i indskrænket Betydning kaldtes saaledes, nemlig de tvende af Kabirernes Tal, som ansaaes for Skibsfartens Opfindere og Beskyttere og, fordi de i denne Henseende svarede til Castor og Pollux, hos de gamle Forfattere kaldes Dioskurerne.⁷⁹⁾ De ere oftere afbildede som de græske Dioskurer paa Mynter fra Stæderne i Phœnicien; paa Tripolis's Mynter finder man Navnet **KABIPΩN** tilføiet. Paa Reversen af den foreliggende Mynt ere deres Heste fremstillede.

XIV. DAGON.

42

I Phœnicien dyrkedes flere Guder for Kornavlens. I Byblus var den øverste Gud⁸⁰⁾ tillige Agricultur-Gud, af Philo kaldet *Ἀγρόνηρος* og *Ἀγρότης*; et Capel med Gudens Træbillede blev paa hans Fest kiørt omkring paa en med Øxne forspændt Vogn.⁸¹⁾ I Berytus havde man flere Guder for de forskellige Grene af Agerbruget, som hørte til Stadens Skytsguder.⁸²⁾ Ogsaa Philisternes Gud Dagon hører upaatviveligt herhen. Ifølge Philo, der oversætter dette Navn ved *Σίτων*, var han en Søn af Uranos og Ge, havde indført Ploven og Jordens Dyrkning, og kaldtes

77) Ἀσκήπιος λεοντοῦχος. Marinus Vita Procli c.19.

78) See Movers Phönizier I S. 534-535.

79) See Movers Phönizier I S. 653-654, Allg. Encycl. a. St. S. 395-396, hvor Forf. tillige søger at vise, hvilke phœnisciske Navne disse to Kabirer have høyt.

80) Den samme, som ellers forekommer under Navnene Gauas og Adonis; see Movers i Allg. Encycl. a. St. S. 389-390 og 406.

81) Sanchoniaton I, 4.

82) De benævnes af Philo i Sanchoniaton I, 7: Ἀγρόται. Jfr Movers Allg. Encycl. a. St. S. 406.

derfor Ζεύς Ἀρότριος.⁸³⁾ Hans fuldstændige Navn var formodentlig Baal-Dagon, *Kornets Herre*.⁸⁴⁾ Det er en saadan Gud for Agerdyrkningen, der er fremstilt paa N^r 42, som er Reversen af en Mynt fra Hadrumet: han holder Ax i den ene af de opløftede Hænder og bærer en eiendommelig Hovedbedækning, der har nogen Lighed med en asiatisk Tiara og med Esmuns paa N^r 39.

Vi have giennemgaaet de Hoveder og Figurer paa de afrikanske Mynter, der maae antages at forestille oprindelig phœniciske eller puniske Guddomme. Foruden disse findes der paa det puniske Afrikas Mynter endeel Guddomme fremstillede, som ikke tilhørte den phœniciske Religion, men vare optagne fra andre Folk. Disse ere følgende. De græske Gudinder Demeter og Kora, hvis Dyrkelse blev forplantet fra Syrakus til Karthago; deres Hoveder forefindes paa den største Deel af de karthagiske Mynter, og Demeters Hoved gik fra disse over paa Mynter, prægede af de numidiske Konger og af Byerne Hippo Diarrhytus og Tingis. Den græsk-romerske Hercules, hvis uskiæggede Hoved med Løvehuden træffes paa Juba II's Mynter. Den romerske Victoria, fremstilt i Brystbillede og i heel Figur paa Mynter fra Juba I og II. Den assyrisk-babyloniske Gud Serapis, hvis Hoved og Figur ere anbragte paa Mynter fra Stæderne Sabrata og Thæna. Ammon, en Gud, som fra Øvre-Ægypten var gaaet over til de østlige libyske Folk; hans Hoved findes paa Juba I's Mynter, fremstilt med Vædderhorn som Zeus-Ammons paa det græske Cyrenaicas Mynter. Den ægyptiske Isis, i Brystbillede paa mauritaniske Mynter, med Maaneskiven mellem Kohorn over Hovedet og et Slør, der har Lighed med den puniske Gudindes paa N^r 32. Da det kun er Billederne af de puniske Guddomme, der ere Gienstanden for nærværende Oversigt, skulle Fremstillingerne af disse fremmede Guddomme her ikke nærmere omtales, med Undtagelse af tvende, der have et eiendommeligt punisk Præg, nemlig et Hoved af Demeter og en Figur af Serapis.

83) Sanchoniaton I, 5 og 6.

84) Etym. Magnum (s. v.): Βητάγων, ὁ Κρόνος ἐπὶ Φοινικῶν. Betagon er upaatvivlelig sammentrukket af Baal-Dagon; Baal eller Bel blev ofte giengivet ved Kronos. Det er uden Grund, at nyere Mythologer og Exegeter have forkastet Philos Opfattelse og anseet Dagon for en Fiskegud, svarende til Oannes og Derceto, idet de have udledt Navnet af דג, Fisk. דגן, Korn, blev rimeligt paa phœnicisk udtalt Dagon. See Movers i Allg. Encycl. a. St. S. 405. I Stedet I Samuel 5, 4, synes Texten at være forvansket og et Ord, som har betegnet Krop, at være udfaldet (jfr Thenius Bücher Samuels S. 18-19), saa at Meningen af de sidste Ord er den, at *ikkun Kroppen af Dagon (Guden) blev tilbage*. Det er saaledes, at den chaldaiske og syriske Oversættelse have giengivet den hebraiske Text.

43

44

45

46

De Mynter, af hvilke Forsiden her er giengivet, ere prægede i det puniske Karthago i dets sidste Periode; N^r 43 er af Guld (Electrum), N^r 45 af Sølv (Potin), N^r 44 og 46 af Kobber (Bronze). Den Gudinde, hvis Hoved de bære, har man ofte, endnu i den nyeste Tid, antaget for Astarte.⁸⁵⁾ Det er upaatvivleligt Demeter. Den i Karthago dyrkede Astarte findes intetsteds hos de gamle Forfattere kaldt Ceres eller Demeter eller sammenlignet med denne Gudinde; vi have ovenfor seet, at Astarte blev anderledes afbildet paa de afrikanske Mynter. I den phœniciske Religion var det ikke en qvindelig, men en mandlig Guddom, der beskyttede Agerdyrkingen; en saadan Gud er fremstilt paa en Mynt fra Hadrumet (see N^r 42). Derimod vides det af Diodor, at Demeters og Koras Dyrkelse i Aaret 396 blev indført i Karthago.⁸⁶⁾ Da de Ulykker, der paa den Tid, under Krigen med Dionysius den Ældre, rammede Karthagerne, troedes at hidrøre fra disse Gudinders Fortørnelse, fordi under Syrakus's Beleiring deres Templer i Forstaden vare blevne plyndrede af Himilco, søgte man at forsone dem ved at reise dem Billedstøtter i Karthago, bringe dem Offre paa græsk Viis og indrette en Tempeltjeneste for dem, ved hvilken de anseteste af Karthagos Borgere bleve Præster. Da Demeter og Kora vare Skytsgudinder for Sicilien, der for en stor Deel var Karthago underkastet, og de sicilianske Mynter, der tiente Karthagerne til Mynstre, bare de to Gudinders Hoveder, er det naturligt, at disse gik over paa de karthagiske Mynter; at dette Præg senere, efter Tabet af Sicilien, ikke blev forandret, havde formodentlig sin Grund deri, at Mynterne da allerede vare i almindeligt Omløb og havde faaet en god Kurs. Begge Gudinder lade sig ogsaa ret vel skielne, navnlig paa de Mynter, der høre til den første Periode og ere udførte med meest Omhu; man finder paa disse blandt de axebekrandsede Hoveder eet, som er af matronal Charakter, af fyldigere Former, og har Baghaaret opheftet i Krøller, et andet, som er af en jomfruelig Charakter, af finere Træk, og har Baghaaret omsnoet eller nedhængende, ligesom

85) Münzer Rel. der Karthager S.68 og S.167 Anm.10. Lindberg De inscr. Melitensi p.42 not 95 og p.64 not.157. Creuzer Symbolik N.Ausg. II S.505. Movers Phönizier I S.378. Ugdulena Monete punico-siculae p.45. Davis Carthage p.213 note og p.263. Münzer og Lindberg have anseet Axeblandet for et Horn.

86) Diodor XIV, 63 og 77.

Koras paa de syrakusanske Mynter. Det Hoved af Demeter, som er givet under N° 43-46, og som gientager sig paa et meget stort Antal af Karthagos Mynter af forskellige Sorter fra den sidste Periode, afviger i Ansigtstræk og Charakter fra det, som findes paa Siciliens Mynter og paa de af Karthagos Mynter, som prægedes under og nærmest efter den Periode, da Karthagerne vare i Besiddelse af denne Ø. Man bemærker let det Særegne ved dette Hoved. Øiet er halvt lukket og Partiet over samme svært og sænket, hvorved Ansigtet undertiden faaer et strengt og mørkt Udtryk; Afstanden mellem Overlæben og Næsen er temmelig kort, Kinden meget fyldig, Hagen tyk og fremstaaende. Man vil ikke finde et saadant Hoved paa græske Mynter eller overhovedet i Frembringelser af hellenisk og romersk Kunst. Det tør da vel antages, at det, hvorved dette Hoved skiller sig fra den reent græske Grundtypus, har været karakteristisk for den karthagiske Kunst.

47

Det andet Billede af en fremmed Guddom, som her skal fremhæves, er Serapis's paa den her giengivne Advers af en Mynt, præget i Byen Sabrata. At det forestiller Serapis, kan ikke alene sluttes af Hovedprydelsen (Modius), men ogsaa deraf, at hans Hoved forekommer paa endeel andre Mynter fra samme By. Denne oprindelig assyriske Guds Dyrkelse blev af Phœnicierne bragt til andre Lande. Mynten er ifølge Fremstillingen paa Reversen, Augustus's Horoskop, fra Begyndelsen af Keiserperioden; men Serapis's Figur, at dømme efter de raae Former og Stillingen, er formodentlig laant fra et gammelt Tempelbillede. Han holder en Landse eller et Scepter med den opløftede venstre Haand og har den høire Arm oprakt til Siden med Haanden fladt udstrakt; det er navnlig denne Gestus, som fortæner Opmærksomhed og som vi nedenfor ville komme tilbage til.

Man finder endelig paa Afrikas Mynter to Gudebilleder, der adskille sig fra de foregaaende derved, at de, som det synes, ikke forestille en enkelt bestemt Guddom, hverken i den phœniciske eller i andre Religioner, men flere Guddomme sammensmeltede i een Figur.

48

Det ene er Hovedet af en Gudinde, som sees paa den her afbildede Revers af en ikke udgiven Sølvmynt, der er præget af den mauritaniske Konge Ptolemæus Aar 19 eft. Chr.; det er paa en usædvanlig Maade smykket med opstaaende Ax og Valmuer, hvortil der endnu er føiet Drueklaser paa Siderne af Halsen. Der fandtes ikke i den phœniciske Religion, saa lidt som i den græske eller romerske, nogen Gudinde, der baade forestod Agerdyrkningen og Viinavlten;

man dyrkede i det puniske Afrika, som ovenfor er viist, en Viingud svarende til Bacchus, en phœnicisk Korngud og den græsk-romerske Korngudinde; det er da sandsynligt, at dette Hoved forestiller en Naturgudinde, opstaaet ved en Sammenblanding af Ceres og Bacchus.

49

50

Det andet af de anførte Billeder findes paa Denarer og Kobbermynter, prægede under Septimius Severus og Caracalla i Karthago; N^r 49 og 50 vise to Variationer af det. Det er en Gudinde med Taarnkrone paa Hovedet, ridende paa en Løve; hun holder i den høire Haand snart Lynilden, snart en Haandpauke (*tympanum*), i den venstre et Scepter eller en Landse; bagved Løven er en Klippe, under dens Fødder en Vandstrøm. Det er almindeligt antaget at være Karthagos Hovedgudinde, Astarte eller *Dea cœlestis*, som er afbildet paa disse Mynter⁸⁷⁾, en Forklaring, som især grunder sig paa et Sted hos Apuleius, efter hvilket denne Gudinde er bleven fremstilt paa en Løve.⁸⁸⁾ Rigtigheden af denne Opfattelse lader sig imidlertid drage i Tvivl. Fremstillingen paa Mynterne kan ikke have været det Billede af Astarte, som var Hovedgjenstand for Dyrkelsen i Karthago. Ifølge Herodian havde Elagabal blandt andre forrykte Ideer den, at formæle Karthagos Gudinde med den af ham dyrkede Solgud.⁸⁹⁾ Han havde først valgt det gamle trojanske Pallasbillede, der opbevaredes i Vestas Tempel, til Gemalinde for sin Solgud; men da den stedse væbnede og krigsklædte Gudinde mishagede ham, lod han Billedet af Karthagos berømte Maanegudinde bringe til Rom, hvor det blev opreist ved Siden af Solgudens og derefter store Festligheder anstillede til Ære for de Nygifte. Herodian siger udtrykkeligt, at hun var Maanens Gudinde, at det til Rom førte Billede var det, hvilket Karthagerne og de øvrige libyske Folk viste en særdeles Tilbedelse, og at det var et Billede af høi Ælde, saa at det endog sagdes at hidrøre fra Dido. Men en Gudinde ridende paa en Løve og med Lynilden i Haanden kunde ikke efter Elagabals Idee passe bedre til Gemalinde for Solguden end Minerva; Maanen findes ikke engang mellem Gudindens Attributer paa Mynterne, og Sammenhobningen af disse Attributer viser, at det er et Billede fra det 2^{det} Aarh. efter Chr., ikke fra en gammel

87) Eckhel *Doctrina num. vet.* VII p.183. Münzer *Rel. der Karthager* S.70-72. Gesenius *Monumenta* Tab.16. Creuzer *Symbolik* N. Ausg. II S. 448 f. Toelken *Verz. der königl. Gemmensammlung in Berlin* S. 43 N^r 186. Gerhard *Kunst der Phönizier* S. 31 N^r 24. Movers i *Allg. Encyclopädie* III Sect. 24 Th. S. 404.

88) *Metamorph.* VI: . . . *Carthaginis, quæ te Virginem vectura leonis coelo comitantem percolit.* Jfr Lucians Beskrivelse af den syriske Gudindes Billede i Hierapolis, *Dea Syria* c. 31-32.

89) Herodian V, 6. Gudinden kaldes her Urania eller Astroarche, som ere andre Navne for Astarte. — Denne Solguds Billede var ikke den koniske Steen, som Elagabal havde medbragt fra Syrien til Rom, men en Menneskefigur, hvilket sees deraf, at Guden selv maatte holde Tøilerne i Haanden, naar han i pragtfuldt Optog blev kiørt fra sit Tempel i Rom til det i Forstaden.

Tid. Astartes Statuë i Hovedtemplet i Karthago har efter al Sandsynlighed fremstilt hende fornemmelig som Maanegudinde, da Elagabal udsaae hende til Gemalinde for Solguden, altsaa formodentlig med Maanens Tegn paa det beslørede Hoved, som hun er afbildet paa den numidiske Mynt N° 13. Astarte kan vistnok paa andre Steder i Karthago paa Apuleius's Tid være bleven afbildet ridende paa en Løve; men heraf følger ikke, at det er denne Gudinde, der er fremstilt paa de foreliggende Mynter. Dersom man havde villet afbilde Astarte paa Mynterne, havde man vel dertil snarere valgt det gamle og høit ærede Billede i Hovedtemplet. Muurkronen og Haandpauken passe ikke til Astarte, men især giælder dette om Lynilden, et Symbol, som udelukkende tilkommer den øverste Gud. Paa Denaren holder Gudinden i høire Haand Lynilden, paa Kobbermynten et Tympanum; det er altsaa ikke et bestemt i Karthago opstillet Billede, her er copieret, eller der har existeret flere forskellige⁹⁰⁾. Alt dette leder til at antage, at disse Billeder høre til de pantheistiske Fremstillinger, som fremgik af den religiøse Syncretismus i den Periode, Mynterne tilhøre, og som især maatte opstaae i Karthago, som paa den Tid, efter Rom, var det romerske Riges største Stad, hvor alle Nationer og Religioner stødte sammen. Ved Lynstraalen, Klippen og Vandstrømmen er den guddommelige Magt over Himlen, Jorden og Havet betegnet; Løven, Haandtrommen og Muurkronen tyde paa en Sammenblanding med den romerske Cybele⁹¹⁾ og den asiatiske, Gudernes store Moder; muligviis er ogsaa Muurkronen ikkun given denne qvindelige Guddom som Karthagos Beskytterinde. Er dette Billede blevet til i Karthago, er det vel sandsynligt, at det tillige har indbefattet Astartes Guddom; men det kan ikke siges at forestille den puniske Astarte, hvis Hovedbillede i Karthago paa den samme Tid, som det erfares af Herodian, var et ganske andet. Det er en med Jupiters Magt udrustet og med Cybele sammensmeltet Astarte, altsaa en forskiellig Gudinde, og da en saadan ikke hørte hjemme i den phœniciske Religion, men var opstaaet ved en Sammenblanding med fremmede Guddomme, kan dette Billede ikke ganske ansees for punisk.

Naar man sammenligner de puniske Gudebilleder indbyrdes, som Mynterne lære os dem at kiende, vil man see, at de ikke have skillet sig fra hverandre alene ved forskiel-

---

90) Paa skaarne Stene træffer man flere Variationer; Gudinden holder undertiden en Fakkell i den venstre Haand, og der udgaar Straaler af Løvens Mund. Gesenius Monumenta Tab.16. Toelken Verz. der Gemmensammlung in Berlin S.44 N° 187.

91) Et Billede af Cybele ridende paa en Løve var, som bekiendt, opstilt paa Spina i den romerske Circus, og træffes paa skaarne Stene (see f. Ex. Toelken Verzeichniss S.87 N° 11, O. Müller u. Wieseler Denkm. d. alten Kunst II Taf. LXIII, 108).

lige Attributioner, Dragt eller Hovedbedækning. Hovederne frembyde ikke en Gientagelse af en conventionel national Typus, som de assyriske og ægyptiske Guddommes; men ligesom hos Grækerne, efter at Kunsten havde naaet sin fulde Udvikling, og derefter hos Romerne, have de enkelte Guddomme eller Grupper af Guddomme havt forskellige Ansigtstræk og en personlig Charakter. Forsaauidt man kan dømme efter Myntpræget, der ofte er skiødesløst eller raat behandlet, have de med Skiæg fremstillede Guder, Baal-Samim, Melkart og Havguden, i Henseende til Charakteren forholdt sig til hverandre som Jupiter, Hercules og Neptun; de uskiæggede Guder, der svarede til Apollo, Mercur og Bacchus, vise ikke eet og samme Physiognomi; Gudinden Onka har Ansigtstræk, som man ikke gienfinder i noget af Astartes Hoveder. Det samme gjælder om de Gudebilleder, der ere eiendommelig puniske; de skiæggede Hoveder af Phtah, Esmun og Dagon have en forskjellig Ansigtstypus. Men da den samme Guddom ikke overalt blev opfattet og dyrket paa lige Maade, og da Stilen og Smagen, der gjorde sig gjældende i Kunstens Frembringelser, ikke var den samme paa forskellige Steder og til forskjellig Tid, er det naturligt, at man ogsaa undertiden finder Uoverensstemmelse mellem Fremstillingerne af den samme Guddom; dette var, som bekiendt, i høi Grad Tilfældet med de græske og romerske Gudebilleder, hvad der især fremgaaer af Præget paa Mynterne.

Uagtet de puniske Gudebilleder overhovedet slutte sig til de græske, de romerske og de øvrige phœniciske, frembyde de dog ikke uvæsentlige Afvigelser fra disse i Henseende til Attributioner, Dragt, Ansigtets Charakter og Figurens Stilling. Disse Afvigelser fra andre Folks Gudebilleder skulle her til Slutning fremhæves.

1. Attributioner. Jupiter og Hercules findes ikke afbildede med en Stjerne som Baal og Melkart. Ingen af de græske eller romerske Gudinder har et korsformet Symbol eller et Scepter endende i et Kors, som sees ved Siden af Astartes Brystbillede; Maanesymbolet, som denne Gudinde bærer paa Hovedet og som ofte ogsaa er anbragt særskilt paa de afrikanske Mynter, Maanens Skive indeni Halvmaanen, forekommer ikke paa Mynter fra Phœnicien, ligesaa lidt som paa græske og romerske. Uagtet de mange forskellige Fremstillinger, der haves af Minerva, er denne Gudinde, saavidt vides, intetsteds afbildet med Muurtaarne om Hielmen, som den til hende svarende Onka paa en Mynt fra Oëa. Den puniske Apollo er som Solgud fremstillet med en eiendommelig Nimbus om Hovedet. Tyren er vel Bacchus's Dyr; men der existerer neppe nogen Statue eller noget andet Monument, som viser ham holdende en lille Tyr ved Hornene. Mercur's Stav er givet som Attribution til en Gudinde, Ceres's Ax til en skiægget Gud.

2. Dragt. Gudinden Thuro's Slør er sammenbundet i Nakken paa en usædvanlig Maade; da Isis's Brystbillede paa numidiske Mynter har et lignende Slør, maa denne Beklædning ansees for punisk. Korngudens Dragt er ligeledes eiendommelig; han bærer en vid folderig Kappe, forsynet med en Hætte, der er trukken op over Hovedet, og

ovenpaa denne er endnu en Tiara anbragt. De forskielligt formede og udsmykkede Hovedbedækninger, som denne Gud, Phtah og Esmun ere afbildede med, forekomme ellers intetsteds.

3. Ansigtstræk. Uagtet den Overeensstemmelse, der i denne Henseende finder Sted mellem de puniske og de tilsvarende græsk-romerske Guddomme, vil man dog som oftest, enten i Ansigtets Former eller i dets Charakter, blive noget særeget vaer, som neppe hidrører alene fra Stempelskiærerens Haand, men berettiger til at slutte, at de afrikanske Billedhuggere ikke slavisk have efterlignet de græske og romerske, men søgt at give Guderne et eiendommeligt Præg, og at der overhovedet har gjort sig en særegen Stil gjældende i den puniske Kunst. Der er ovenfor givet Afbildninger af det Hoved af den i den karthagiske Cultus optagne Demeter, som er det almindeligt forekommende paa de i Karthago slagne Mynter fra denne Stats sidste Periode, og gjort opmærksom paa, at det har et karakteristisk Physiognomi, som man ikke træffer i Kunstfrembringelser udenfor Afrika. Den skiæggede Phtah, Esmun og Dagon, hvis Hovedbedækning er eiendommelig afrikansk, have ogsaa Ansigtstræk, der ikke ligne de græske eller romerske Guders; disse tre Guders Hoveder, der forefindes paa Mynter fra forskiellige Egne, frembyde hver for sig en Typus, der vel kan have været begrundet i forskiellige Folkestammers nationale Physiognomier.

4. Figurernes Stilling. Det er ovenfor (S. 29-30) bemærket, at man paa karthagiske og numidiske Gravstene og Mynter ofte træffer et Symbol, der synes at være et Idol med opløftede Arme, og paa Gravstene raae Menneskefigurer, som formodentlig forestille Guddomme, i den samme Stilling, oftest holdende forskiellige Gienstande. Paa romerske Mynter prægede i Karthago under Diocletian, Maximian og Maxentius, saavel som paa de senere i Karthago under det vandalske Herredømme slagne Mynter, er den kvindelige Figur med Ax i Hænderne, som forestiller Karthago, ligeledes fremstilt med Armene oprakte hver til sin Side. Det kan allerede heraf sluttet, at de puniske Guddomme sædvanligt have været afbildede staaende, med oprakte Arme, med eller uden Attributer. De ovenfor omhandlede Mynter give nærmere Oplysning. Der findes paa disse tre Guddomme fremstille i heel Figur (see Nr 28, 33 og 47) og Overdelen af en fjerde (Nr 42). Ingen af dem er siddende. Thuro, Dagon og Serapis staae med løftede Arme, saaledes at den venstre Haand holder Guddommens Attribut og den høire viser Fladen. At af de 4 paa puniske Mynter forekommende Gudefigurer de tre andre ere fremstille saaledes, at disse forestille forskiellige Guddomme, og at det er paa Mynter fra langt fra hverandre liggende Byer, de forefindes, berettiger til at slutte, at denne Stilling fortrinsviis har været valgt for Gudernes Billeder i de puniske Templer. Man træffer neppe hos andre af de gamle Folk Gudebilleder, hvis Stilling er ganske tilsvarende. Den løftede Arm med Haanden fladt udstrakt betegner formodentlig Beskyttelse eller Velsignelse. At det har været almindeligt,

at de afrikanske Gudefigurer have gjort denne Bevægelse med den høire Haand, bekræftes derved, at en oprakt høire Arm eller Haand med udstrakte Fingre hyppigt er anbragt paa de puniske Gravstene⁹²), en Fremstilling, hvilken der upaatvivleligt maa tillægges en religiøs Betydning som den angivne. Der findes ogsaa paa en punisk Mynt fra Byen Oëa, af hvilken her vedføies en Afbildning, en Haand, der ifølge det foregaaende rimeligviis er en Guddoms Haand⁹³).

92) Gesenius Monumenta Tab.16 og 17. Heidenheim Deutsche Vierteljahrs-Schr. f. engl. theol. Forsch. Nr I og II, Tavle. Judas Dix-neuf inscr. num.-pun. pl.11 Nr XXII p.79 f., hvor det er viist, at de Steenmonumenter, som bære dette Symbol, ere Gravstene.

93) En flad Haand træffes ogsaa ellers paa Mynter og i andre antike Fremstillinger, men sandsynligviis i forskiellig Betydning; see Judas a. St. foreg. Anm.

